

รัฐ กับ พุทธศาสนา : ศึกษาจาก “กฎพระสงฆ์” ใน กฎหมายตราสามดวง*

State and Buddhism: A Study from the 'Monastic Laws' in the *Three Seals Code*.

ชาญณรงค์ บุญหนุน**

บทคัดย่อ

บทความนี้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพุทธศาสนา โดยพิจารณาจากบทบาทของพระมหากษัตริย์ที่มีต่อสถาบันสงฆ์ กรณีการตรา “กฎพระสงฆ์” ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ รัชกาลที่ ๑

ในส่วนแรก บทความนี้จะกล่าวถึงความเป็นมา และความสำคัญของ “กฎพระสงฆ์” ในกฎหมายตราสามดวง ส่วนที่สองเป็นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของสถาบันพระมหากษัตริย์กับพระพุทธศาสนา เป็นปัจจัยสำคัญต่อการตรา “กฎพระสงฆ์” ในส่วนนี้ผู้เขียนเสนอว่า นอกจากข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์การเมืองไทย สมัยนั้นและอิทธิพลปรัชญาการเมืองของพระพุทธศาสนาแล้ว ความคิดเชื่อเรื่อง “บุญจันทราน” ก็เป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่ทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์ต้องเอาใจใส่ต่อ “การปฏิบัติตามพระวินัย” ของพระสงฆ์เป็นกรณีพิเศษ เพราะสถานการณ์ข้อเท็จจริงของพระสงฆ์ในขณะนั้นถือว่าเป็น “ความเสื่อมอันใหญ่หลวง” เมื่อพิจารณาภายใต้กรอบคิดเรื่อง “ปฏิปัตติจันทราน”

ส่วนที่สาม ผู้เขียนเสนอบทวิเคราะห์เกี่ยวกับ “กฎพระสงฆ์” ๑๐ ข้อ ในกฎหมายตราสามดวง ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับสถาบันสงฆ์ในสมัยรัชกาลที่ ๑ และพบว่า “กฎพระสงฆ์” หลายฉบับมีนัยสำคัญในทางการเมืองมากกว่าทางศาสนา กล่าวคือ ต้องการจะควบคุมพฤติกรรมของพระสงฆ์ที่มีผลกระทบต่อพระราชอำนาจมากกว่าจุดมุ่งหมายอื่น

Abstract

Concerning the relationship between the State and Buddhism, this paper considers the King's roles towards the monastic institution from the case of 'monastic laws' issued in the reign of King Rama I of Ratanakosin era.

* บทความนี้ปรับปรุงจากรายงานวิจัยเรื่อง “กฎพระสงฆ์ในกฎหมายตราสามดวง” โครงการเมธีวิจัยอาวุโสของ สกว. ดร.วินัย พงศ์ศรีเพียร “กฎหมายตราสามดวง: ประมวลกฎหมายไทยในฐานะมรดกโลก” (กันยายน ๒๕๔๕ - สิงหาคม ๒๕๔๘) ใน ความสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ขอกราบขอบพระคุณ อาจารย์ ดร.วินัย พงศ์ศรีเพียร (หัวหน้าโครงการ) ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร ดร. เกษม ศิริสัมพันธ์ ศาสตราจารย์ ดร.นิยะดา เหล่าสุนทร (ผู้ทรงคุณวุฒิ) ที่กรุณาให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการวิจัยเรื่องนี้

** อาจารย์ประจำภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

In the first part, the background and significance of the 'monastic laws' in the *Three Seals Code* are discussed. In the second part, the relationship between the royal institution and Buddhism is analyzed as a crucial factor in passing the 'monastic laws'. Apart from the ancient Thai's historical factors and influence of Buddhist political philosophy, I suggest that the belief of 'The Five Declines' is another factor contributing to the royal institution's especial concern for the monastic institution's conformity to the Disciplines. This is because, considered against the category of 'The Practical Decline', the monastic situation at that time was 'the great corruptness'.

In the third part, I present an analysis of the 10 'monastic laws' in the *Three Seals Code* in order to reveal the relationship between the royal and the monastic institutions in the reign of King Rama I. The important finding is that many of the 'monastic laws' bear political, rather than religious, implication—the aim above all else is to control monks' conduct, which has impacts on the King's dominion.

ความนำ : ที่มาของเอกสาร "กฎพระสงฆ์"

ในปีจุลศักราช ๑๑๖๖ ปีชวด จศก (พ.ศ. ๒๓๔๗) พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ ทรงพระประสงค์จะให้มั่นหลักกฎหมายอันถูกต้องยุติธรรมไว้ปกครองประเทศ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมพระอาลักษณ์ ๔ นาย ลูกขุน ๓ นาย ราชบัณฑิต ๔ นาย ข้าราชการกำหนดบทพระอัยการที่มีอยู่ในหอหลวง ตั้งแต่พระธรรมศาสตร์ให้ถูกต้องครบถ้วนตามบาลี มิให้มีเนื้อความผิดพลาดเพี้ยนซ้ำกัน จากนั้นทรงให้อาลักษณ์ชุบเส้นหมึก ๓ ฉบับไว้ในห้องเครื่องฉบับหนึ่ง ไว้ในหอหลวงฉบับหนึ่ง ไว้สำหรับลูกขุนฉบับหนึ่ง ปิดตราพระราชสีห์ ตราพระคชสีห์ และตราบัวแก้วทุกเล่มเป็นสำคัญ^๑ จึงเรียกประมวลกฎหมายนี้ว่า "กฎหมายตรา ๓ ดวง"

กฎหมายฉบับหลวงตรา ๓ ดวง มีทั้งหมด ๑๒๓ เล่ม เหลือตกทอดมาถึงปัจจุบันอยู่เพียง ๗๙ เล่ม กฎหมายชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ที่ทรงโปรดให้ชำระและรวบรวมไว้พร้อมกฎหมายกรุงศรีอยุธยาคราวนั้น มี ๓ ลักษณะคือ (๑) พระราชบัญญัติ (๒) กฎหมายพระสงฆ์ (๓) พระราชกำหนดใหม่^๒ เมื่อมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองได้รวบรวมจัดพิมพ์ในปี พ.ศ. ๒๔๘๑-๒๔๘๒ ศาสตราจารย์ ร. แลง

^๑ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา. เล่ม ๑. (กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร. กรุงเทพฯ: ๒๕๓๕), หน้า ๒๖๗-๒๗๓. กฎหมายตราสามดวงนี้ อาลักษณ์เขียนด้วยหมึกลงบนสมุดข่อย รวม ๖ ชุด ชุดละ ๔๑ เล่ม ๓ ชุดแรกประทับตราสามดวงบนปกแต่ละเล่ม กฎหมาย ๓ ชุดนี้ถือว่าเป็นฉบับหลวง ส่วนอีก ๓ ชุดไม่ได้ประทับตรา เรียกว่า ฉบับรองทรง ใช้สำหรับคัดลอก และนำออกใช้เวลาพิจารณาคดี (แสง บุญเฉลิมวิลาส, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพฯ: วิทยุชน, ๒๕๔๓), หน้า ๑๒๑.)

^๒ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา. เล่ม ๒. (กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร. กรุงเทพฯ: ๒๕๓๕), หน้า ๓๔๒.